

ВІДГУК

офіційної опонентки, докторки економічних наук, професорки кафедри економічної кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Затонацької Тетяни Георгіївни**

на дисертаційну роботу здобувача ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка» **Онопрієнко Катерини Володимирівни** на тему «Організаційно-економічні засади розвитку системи освіти дорослих»

1. Актуальність теми дослідження

В умовах глобалізаційних процесів освіта дорослих дає людям шанс отримати нові навички та розширити свої знання для забезпечення свого кар'єрного майбутнього та соціального розвитку, а також навчання дорослих є необхідним кроком для процвітання в економіці, що розвивається та підвищує показники конкурентоспроможності. У світі, що швидко змінюється, прагнення до знань і особистого розвитку не припиняється після завершення формальної освіти, навпаки, навчання дорослих, процес набуття нових навичок, знань і компетенцій за межами традиційного шкільного навчання відіграє життєво важливу роль в особистому зростанні, просуванні та суспільному прогресі. Спектр можливостей, які надає навчання та освіта упродовж життя, розширюється з кожним днем: від кар'єрних можливостей до розвитку когнітивної гнучкості та сприяння розвитку якості людського капіталу.

Цифрова революція змінила спосіб людського життя, роботи та спілкування, а освіта дорослих дає змогу освоювати технології та ефективно орієнтуватися в цифровому ландшафті не тільки людині, а і економіці країн, так як безпосередньо людина є рушієм прогресу. Навчання дорослих є каталізатором особистого зростання, професійного успіху та суспільного розвитку, а в епоху, яка характеризується швидкими змінами та еволюцією вимог до навичок, люди, які навчаються протягом усього життя, краще підготовлені для адаптації в складнощах сучасного світу. Незалежно від того, чи це адаптація до мінливої робочої сили чи сприяння активній громадянській позиції, навчання дорослих дає людям та економікам країн можливість процвітати та робити значний внесок у свій добробут. Прийняття законодавчих актів про безперервне навчання є не тільки важливим, але й необхідним для особистої реалізації, професійного успіху та побудови економічно сталого майбутнього.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями

Тематика дисертаційної роботи Онопрієнко К.В. відповідає Стратегії людського розвитку (указ Президента України № 225/2021 від 02.06.2021 р.), Національній економічній стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 03.03.2021 р.), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» (Указ Президента України № 5/ 201 від 12.01.2015 р.), Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII), Концепції розвитку цифрових компетентностей до 2025 року (схваленої Кабінетом Міністрів України 21.03.2021 р.) тощо.

Основні положення дисертаційного дослідження узгоджуються з науково-дослідними роботами Сумського державного університету. Зокрема, в межах науково-дослідної роботи «Розробка науково-методичних засад та практичного інструментарію фінансової політики сталого розвитку об'єднаних територіальних громад» (номер державної реєстрації: 0117U003935) досліджено підходи до участі громади в організаційному та фінансовому забезпеченні муніципальних центрів освіти дорослих та їх вплив на місцевий економічний розвиток.

У результаті праці над НДР «Моделювання освітніх трансформацій у воєнний час для збереження інтелектуального капіталу та інноваційного потенціалу України» (номер державної реєстрації: 0123U100114) до наукового звіту увійшли результати розробки патернів ефективності аудіовізуального та графічного дизайну освітнього контенту при застосуванні онлайн-технологій у бізнес-освіті дорослих, що враховують валентність, залученість та тривалість концентрації уваги споживача освітньої послуги.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхня достовірність

Отримані здобувачем наукові результати, а також розроблені пропозиції є науково обґрунтованими. Це підтверджує логіко-структурний аналіз змісту роботи, значний список досліджених автором наукових джерел за тематичним спрямуванням, статистичного матеріалу, нормативної документації.

Достовірність отриманих наукових результатів, висновків і рекомендацій, засвідчується їх апробацією на 8 міжнародних науково-практичних конференціях за профільною тематикою та переліком власних наукових праць дисертанта.

Під час написання дисертаційної роботи автором вдало використано ряд загальнонаукових та спеціальних методів, що підтверджує її теоретико-методологічну цінність. Серед них, зокрема, слід назвати методи бібліометричного аналізу, засоби кореляційного аналізу, однофакторного та багатофакторного регресійного моделювання кореляційно регресійного моделювання, ієрархічного та неієрархічного кластерного аналізу на основі поєднання метода Ворда та k-середніх, метод експерименту на основі положень теорії поведінкової економіки, метод структурної декомпозиції та функціональний аналіз. Усі емпіричні розрахунки та моделювання в роботі здійснено з використанням MS Excel, програмного забезпечення VOSviewer

v. 1.6.10, пакетів статистичного аналізу даних STATISTICA 12, STATA/SE 18.0, трекеру Tobii Pro Nano, пакетів програмного забезпечення: iMotions Module-CORE, iMotions Module – Screen-Based Eye Tracking, iMotions Module GSR, Affectiva AFFDEX 5.1. Застосування цих методів є вмотивованим та узгоджується з поставленими дисертантом завданнями.

4. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз наукових результатів, гіпотез та висновків, отриманих автором у дисертаційній роботі дають підстави стверджувати, що робота містить ряд важливих теоретичних і науково-методичних положень, які спрямовані на удосконалення науково-методичних підходів та практичного інструментарію організаційно-економічного забезпечення та регулювання розвитку системи освіти дорослих.

Наукові результати дисертаційної роботи, які характеризуються науковою новизною:

- вперше на основі виявлення системних взаємозв'язків у ланцюзі «попит на освіту дорослих – конкурентоспроможність країни – добробут населення» за допомогою методів кореляційно-регресійного аналізу та ряду непараметричних тестів обґрунтовано доцільність врахування параметрів розвитку системи освіти дорослих при формуванні методології визначення конкурентоспроможності країн (стор. 103-111);

- удосконалено методичні засади обґрунтування детермінант впливу на споживчий вибір економічних агентів на ринку освітніх послуг, що було реалізовано на основі поведінкового експерименту за допомогою нейрокогнітивних технологій відслідковування зорових та шкірно-гальванічних реакцій (стор. 136-159);

- удосконалено науково-методичні засади дослідження ролі освіти дорослих у забезпеченні конкурентоспроможності економіки України, що здійснено за допомогою побудови динамічної траєкторії зміни позиції України у кластерах країн, побудованих за найбільш релевантними субіндексами Глобального індексу конкурентоспроможності та часткою дорослого населення, охопленого послугами освіти впродовж усього життя. Це дозволило авторці визначити країни, чий досвід слід використовувати Україні як орієнтири при розбудові національних організаційно-економічних механізмів розвитку системи освіти дорослих; (стор. 112-132).

- удосконалено організаційно-економічні засади взаємодії місцевої влади та провайдерів освіти дорослих при створенні умов для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих в територіальних громадах, що дозволяє формувати для цих цілей диверсифікований ресурсний кошик та знизити навантаження на місцеві бюджети (стор. 146-157).

- набули подальшого розвитку наукові засади обґрунтування взаємозв'язку економічного добробуту населення та розвитку освіти дорослих, з допомогою емпіричного (на даних багатьох країн світу) підтвердження значимого позитивного кореляційно-регресійного зв'язку між

рівнем середньої заробітної плати та попитом на освітні послуги з боку дорослого населення (стор. 176-191);

- поглиблено науково-методичний підхід до оцінювання та прогнозування структурно-функціональних взаємозв'язків категоріально-понятійного апарату щодо економічного забезпечення розвитку системи освіти дорослих, що дозволило виявити та описати: 1) причини та періоди зміни інтересу до вивчення системи освіти дорослих в рамках економічних досліджень; 2) домінуючі напрямки кроссекторних досліджень щодо економічного забезпечення освіти впродовж усього життя; 3) лідерів наукової думки у цій сфері (дослідницькі мережі та провідні інституції); 4) змістовно-контекстуальні взаємозв'язки системи освіти дорослих з конкурентоспроможністю економіки та Цілями сталого розвитку (стор.63-79).

5. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

Результати вивчення дисертаційної роботи та опублікованих праць засвідчують значущість отриманих результатів, що підтверджуються можливістю широкого застосування розробленого в дисертації науково-методологічного інструментарію як у проведенні подальших наукових досліджень, так і у практичній діяльності. Отримані результати дисертаційної роботи спрямовані на вирішення науково-практичної проблеми щодо удосконалення організаційно-економічних засад розвитку освіти дорослих.

Основні наукові положення дисертаційної роботи доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, що у сукупності створюють підґрунтя для удосконалення стратегічних і програмних документів у сфері освіти дорослих, а саме можуть бути використані: Міністерством економіки України, а також Міністерством освіти і науки України – при реформуванні організаційно-економічних засад функціонування і розвитку системи освіти дорослих в Україні; органами місцевого самоврядування – при управлінні фінансуванням закладів освіти дорослих в межах наданих повноважень; провайдерами освітніх послуг для дорослих – під час розроблення та реалізації внутрішніх стратегій розвитку, пріоритизації напрямів діяльності та при налагодженні їх взаємодії зі стейкхолдерами ринку освітніх послуг.

6. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Наукові положення та результати дисертаційної роботи Онопрієнко К.В. повною мірою висвітлено в опублікованих за темою дисертації 19 наукових працях, загальним обсягом 6,55 друк. арк., з яких особисто авторці належить 4,21 друк. арк., у тому числі: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – що включені до міжнародних наукометричних баз, 8 публікацій у збірниках тез доповідей конференцій. В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих дисертантом як таких, що містять елементи наукової новизни.

Дисертаційна робота є логічною, завершеною, містить повною мірою обґрунтовані наукові положення та висновки, складається з достатньої кількості рисунків та таблиць, що подано як безпосередньо в основній частині дисертації, так і винесено в додатки.

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Онопрієнко К.В. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Звідси можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.

1) високо оцінюючи внесок автора у проведенні бібліографічного аналізу наукових публікацій, здійснених на тему освіти дорослих авторка розмежовує теоретичне підґрунтя системи освіти дорослих, а саме такі поняття як «освіта» та «навчання» дорослих, де освіта розглядається як всебічний розвиток за допомогою різноманітних методів пізнання, а навчання – як процес набуття знань через вивчення інформації. Проте, вважаємо, що дослідження набуло б більшої теоретичної цінності, якби авторка провела порівняльний аналіз теоретичних досліджень за ключовим поняттям «освіта дорослих» («adult education») та «освіта упродовж життя («lifelong learning») в пошуковому запиті наукометричної бази даних Scopus (стор. 72-75).

2) у розділі 3.2 авторкою проаналізовано використання маркетингу послуг у сфері освіти дорослих, його важливість у просування освіти дорослих, також досліджено 10 топ світових маркетингових агентств у сфері освіти дорослих. Однак, вважаємо, що робота набула б більш високого наукового й завершеного рівня, якби була доповнена аналізом наявної ситуації в Україні, чи існують такі ж агентства, чи є можливість їх створення, якщо такі агентства відсутні (пункт 3.1 стор. 160-173).

3) у пункті 2.2 (стор. 96-111) дисертаційної роботи авторкою запропоновано дослідити наявність системних взаємозв'язків у ланцюзі «попит на освіту дорослих – конкурентоспроможність країни», що здійснено засобами кореляційного аналізу, однофакторного та багатфакторного регресійного моделювання та рядом непараметричних тестів. Позитивно оцінюючи оригінальність вибору математичного інструментарію, вважаємо, що доцільно було б додати до ланцюга ще поняття «конкурентоспроможність підприємства», оскільки освіта дорослих, як зазначається у роботі, є одним з напрямів інвестицій підприємства для підтримки його конкурентоспроможності.

4) у розділі 2.3. авторка ідентифікує п'ять індикаторів (інститути, навички, розвиток бізнесу, інноваційний потенціал, попит на освіту дорослих), які виступають тригерами конкурентоспроможності національної економіки та системи освіти дорослих. У результаті десятирічного аналізу було сформовано динамічну траєкторію змін країн між кластерами за найбільш

релевантними детермінантами забезпечення конкурентоспроможності та попитом на освіту дорослих. Їх аналіз дозволив виявити найбільш стабільний кластер, що може стати прикладом для України. Проте у цьому контексті виникає питання: досвід яких країн більш підходить для України з точки зору переймання досвіду в організації системи освіти дорослих в Україні?

5) у пункті 1.2 (стор. 44-62) авторка досліджує економічне підґрунтя та організаційне забезпечення функціонування системи освіти дорослих в різних країнах світу. Досліджено економічні фактори, що стримують розвиток системи освіти дорослих та інвестування в неї, а саме: висока вартість навчання дорослого, який працює, при цьому низька та повільна віддача від навчання. Відсутність можливості виміряти результат після навчання, а також відтік робочої сили в інші місця, де можуть знадобитись набуті знання. Проте у роботі було б доречно зазначити, від якої саме форми та галузі навчання є така низька віддача, а також які курси наразі найбільш популярні і економічно вигідні для провайдерів освіти дорослих?

6) позитивно оцінюючи комплексність підходу автора до напрямків удосконалення та з метою підвищення ефективності використання фінансових ресурсів місцевого бюджету на основі моделі «принципал – агент» обґрунтованої необхідності зміни пріоритетів взаємодії місцевої влади та провайдерів освіти дорослих при створенні умов для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих в Україні (пункт 3.3 стор. 173-192) доцільно було б зазначити періоди реалізації запланованих заходів в Україні.

9. Загальна оцінка дисертаційної роботи, її відповідність встановленим вимогам

За результатами перевірки дисертаційної роботи Онопрієнко К.В. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Отже, у роботі відсутні папушення академічної доброчесності.

Дисертація є самостійною, логічною, цілісною, завершеною науково-дослідною роботою високого наукового рівня, спрямованою на вирішення актуальної проблеми в контексті управління національною економікою. Тематика дисертаційної роботи є актуальною і відповідає пріоритетним напрямкам державної політики України та науковим програмам національного значення.

Викладене вище дозволяє зробити висновок про те, що дисертація на тему «Організаційно-економічні засади розвитку системи освіти дорослих» відповідає вимогам Постанови Кабінету міністрів України №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року., а здобувач – Онопрієнко Катерина Володимирівна – заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»).

ОФІЦІЙНА ОПОНЕНТКА:

д.е.н., професор, професорка
кафедри економічної
кібернетики Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Тетяна ЗАТОНАЦЬКА

Місце засідання
Засідання Сесії РДЧ
НАРАУЛЬНА Н.В.
2024р.

30.01.2024

